

«Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet¹

Katharina Gjeruldsen, kriminolog og høgskolelektor, Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter

Egil Jensen, sosiolog og høgskolelektor, Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter

Abstract

Research has emphasised the importance of turning points in desistance from crime. The current study investigates turning points in women's desistance. Turning points from offending were explored through life story interviews with 20 female ex-offenders. The results support an inextricable link between substance use and crime, the former considered by the participants as their main problem, and crime as secondary to this. Agency playing a substantial role is supported in this study. Some regard prison sentences as an opportunity to get away from their current social environment as a pathway out of crime. Examining turning points reveals that the desistance process in many cases can be described as a «long and winding road», with several setbacks along the way. Turning points result from a complex interaction between agent and structure, and are sometimes difficult to delimit clearly in time.

Keywords

Desistance, women, turning point, agency

Desistance, kvinner, vendepunkt, aktørskap

Innledning

Det har de senere tiårene vært økende fokus på hva som får personer involvert i kriminalitet til å slutte med eller trappe ned sin kriminelle aktivitet, en prosess vi i mangel av et norsk faguttrykk omtaler som «desistance». Mye av desistance-litteraturen er basert på studier av menn og med empiri fra land som man ikke uten videre kan sammenlikne med de nordiske. Kunnskapsbasen er imidlertid i ferd med å få et skandinavisk forankret fundament, med særlig fokus på kvinners desistance-prosesser (Österman, 2019; Gålnander, 2020b).

---

1. Title in English: «Everything is up to oneself»: Women's turning points away from crime

I denne artikkelen bygger vi videre på dette fundamentet, med en kvalitativ studie av tidligere straffedømte kvinners narrativer om vendepunkter på veien bort fra kriminalitet. I en narrativ fremstilling av egen livshistorie, hva fremstår som betydningsfullt i tiden rundt vendepunktene – og hvorfor?

Desistance-forskning har hovedfokus på kriminalitetsproblemet, og selv om rus anses å utgjøre en risikofaktor for desistance-prosessen, er rus sjelden studert som et særskilt fenomen. Rus og psykiske lidelser er derimot et fokus innenfor «recovery»-forskning, men her har ikke kriminaliteten et like stort fokus (Colman og Laenen, 2012; Gålnander, 2020b, s. 27-28). I denne artikkelen fremheves nettopp rus som en viktig variabel når vi skal forstå kvinnenes desistance-prosesser.

«Desistance»-begrepet brukes generelt om opphør av kriminell aktivitet, men utover det er ikke begrepsbruken konsistent på feltet (Maruna, 2001; McNeill mfl., 2012). De fleste forskere understreker at desistance ikke kun handler om sluttresultatet, men om hele prosessen ut av kriminalitet (Maruna, 1998, s. 10-11; McNeill mfl., 2012).

Opphør av kriminell aktivitet knyttes gjerne til vendepunkter (Sampson og Laub, 1993; Uggen, 2000). Et vendepunkt innebærer endring av *livsbane*, det vil si noe som får stor eller avgjørende opplevelsesmessig betydning for en persons evne til å stake ut en ny kurs for livet sitt (Carlsson, 2012, s. 3). Desistance-prosessen kan starte ved et tydelig definert vendepunkt, men det kan også være en modningsprosess der verdier og prioriteringer gradvis endres (Sampson og Laub, 1993; Maruna, 2001; Giordano mfl., 2002). Vendepunkter forbindes ofte med et bunnpunkt. For noen kan det være en enkelthendelse, for andre en serie av hendelser. Et bunnpunkt er knyttet til subjektive erfaringer, slik at ulike personer vil kunne ha forskjellige oppfatninger av hva det vil si å nå en «bunn». Ofte beskrives bunnpunktet som det øyeblikket der man oppsøker hjelp, som et resultat av en erkjennelse av at det livet man lever ikke kan fortsette. Opplevelsen av å ha nådd et bunnpunkt kan være en viktig motivasjon for endring, og kan føre til at man bygger nye personlige og sosiale ressurser (Chen, 2018, s. 423).

Aktør, sosiale strukturer og narrativ identitet

Desistance-forskningen setter søkelys på samspillet mellom subjektive og sosiale faktorer. Sosiale faktorer betyr endringer i levekår, relasjoner eller andre ytre omstendigheter og hendelser som kan innebære et vendepunkt, mens subjektive forhold handler om endringer i vurderinger, holdninger eller mål med livet (LeBel mfl. 2008, s. 133).

Det er en utbredt oppfatning at agency, eller «aktørskap» (Villman, 2017), spiller en viktig rolle for desistance. Vanligvis forstås begrepet som evnen til å foreta intensjonelle valg (Paternoster og Pogarsky, 2009, s. 111; Carlsson, 2016), en forståelse som er i tråd med vår bruk av begrepet. Giordanos mfl.

(2002) vektlegging av kognitive endringer i desistanceprosessen, representerer et eksempel på en teoretisk tilnærming hvor aktørskap spiller en vesentlig rolle. Den kognitive og identitetsmessige transformasjonsprosessen betinger et handlende subjekt som reflekterer over og foretar valg. Ifølge Giordano mfl. (2002) kan prosessen deles i fire trinn: Det første trinnet handler om å være åpen for endring som noe nødvendig og ønskelig. Det andre er å være mottakelig for såkalte «hooks for change», det vil si strukturelle eller sosiale endringsmuligheter. Det tredje trinnet innebærer å kunne se seg selv i nye roller, og det fjerde er å vende ryggen til sin kriminelle livsførsel.

Det er av stor betydning å ha håp og tro på seg selv og se egne muligheter hvis man skal oppnå et lovlydig liv (Lloyd og Serin, 2012). Håp representerer derfor et viktig tema i studier av desistance. Håp skiller seg fra drømmer ved at håp forutsetter både en viss vilje og en mulig vei til målet (LeBel mfl., 2008; Gålnander, 2020a), og omfatter dermed elementer som også er sentrale i forståelsen av aktørskap. Maruna (2001, s. 105-106) hevder at de som har en noe overdreven tro på seg selv og innflytelse over eget liv, har større evne til desistance. Her er det viktig at denne troen ikke blir urealistisk optimistisk, da dette nettopp kan hemme desistance (Dillard mfl., 2009; Friestad og Hansen, 2010, s. 287).

Livsendringer, som å slutte med kriminalitet og rus, påvirkes også av sosiale strukturer. Endring kan eksempelvis skje gjennom å skjerme seg eller være avsondret fra steder, miljøer, valgmuligheter, eller til og med tidligere «jeg» (Sampson og Laub, 2003, s. 145; Maruna og Roy, 2007). Ifølge Caspi og Moffitt (1993) er ikke slik avsondring eller «knifing off» tilstrekkelig for å forklare desistance. «Knifing off» må kombineres med et livsskript for å støtte opp om endringer bort fra kriminalitet. Man må innlemme sitt tidligere «jeg» og sin livshistorie i en sammenhengende fortelling man kan leve med og formidle til andre (Maruna og Roy, 2007 s. 119-120). Et desistance-fremmende livsskript er med andre ord en aktiv rekonstruksjon som bygger på tidligere identitet, snarere enn en amputasjon av denne.

I denne forståelsen av identitetsutvikling spiller narrativer en sentral rolle. Narrativer er dynamiske ved at menneskers selvforståelse og selvpresentasjon er med på både å opprettholde og endre atferd. Samtidig er de kontekstuelle ved at sosiale og kulturelle forhold er av betydning for hvilke narrativer som er mulig å skape og vedlikeholde i desistance-prosessen (Maruna, 2001, s. 39). Narrative identiteter er en rekonstruksjon av fortiden, samtidig som den viser retning for fremtiden, noe som gjør fortellingen om en selv mer meningsfull og presentabel (McAdams og Bowman, 2001, s. 11-12; Gubrium og Holstein, 1998). Evnen til desistance kan styrkes ved «levedyktige» narrativer. Maruna (2001) hevder at lovbrøtere som har sluttet med kriminalitet ofte viser ansvar, føler at de har en viss kontroll over fremtiden og finner mening i livet. Det samme finner Stone (2015, s. 964) blant rusmisbrukere.

Selv om noen forhold av betydning for kvinners vei ut av kriminalitet er kjent, er kunnskapen om hvilke mekanismer som er involvert i desistance-proses-

ser fortsatt begrenset (Kazemian, 2007). I denne studien bygger vi videre på kunnskapen som tilsier at aktørskap, sosiale strukturer og identitet er viktige faktorer i desistance-prosessen. Med utgangspunkt i disse overordnede kategoriene undersøker vi kvinners subjektive fortellinger om vendepunktet bort fra kriminalitet; på hvilke måter spiller slike faktorer seg ut og hvilken betydning tillegges de av kvinnene selv?

Metode

Datamaterialet i denne artikkelen består av 20 dybdeintervjuer med tidligere straffedømte kvinner. Intervjuene er foretatt i perioden september-november 2018. Rekrutteringen gikk via ansatte ved ulike tilbud som retter seg mot kvinner med en historie preget av rusmisbruk og kriminalitet. Kontaktpersonene rekrutterte informanter både i og utenfor disse tilbudene fra ulike steder i Norge. Snøballmetoden ble også benyttet. Kriteriene våre var at kvinnene enten skulle ha gjennomført straffegjennomføring i fengsel (n=17) eller i samfunnet (n=3), samt at de ikke var registrert med nye straffbare forhold de siste to årene. Deltakelsen var frivillig og basert på informert skriftlig samtykke. Norsk senter for forskningsdata (NSD) har gitt sin tilråding til prosjektet.

Interesserte som ønsket å la seg intervjuer ble kontaktet av en av forfatterne på SMS, deretter etter avtale på telefon. Informantene ble tatt med i avgjørelsen om hvor intervjuene skulle foregå. De fleste intervjuene ble foretatt ved de ulike tilbudene, og noen ble gjennomført på offentlige steder, som bibliotek, dempede kafeer eller puber. Lyddopptaker ble benyttet, og intervjuene hadde en varighet på mellom 1,5 og 3,5 time. Gjennomføringen av intervjuene ble fordelt mellom oss. Dybdeintervjuets kvalitet er avhengig av tillit mellom forsker og informant, noe som er spesielt viktig når det forskes på sensitive temaer (Tjora, 2017). Informantene ble informert om at de kunne avstå fra å besvare enkelte spørsmål og at de selv bestemte hvor grensene gikk. Det ble også understreket at de kunne trekke seg underveis i intervjuet eller på et senere tidspunkt.

Som ansatte ved Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter kan vår kunnskap og erfaring med kriminalomsorgen være en fordel i kommunikasjonen med informantene. Samtidig er vi representanter for samfunnets maktapparat, og selv om vi ikke har noen opplevelse av at dette påvirker kommunikasjonen, kan vi ikke helt utelukke at det kan ha virket inn på hvordan og hva informantene har fortalt (Neumann og Neumann 2012, Tjora 2017, s. 235).

Basert på opplysninger fra informantene selv har et flertall sonet relativt korte dommer for eiendomstyveri, annen vinningskriminalitet og rusmiddellovbrudd. 18 av 20 informanter forteller om et omfattende rusproblem over en lang tidsperiode. For mange ligger kriminalitet og rus betydelig lenger tilbake i tid enn to år og et fellestrekk blant våre informanter er at alle definerer seg som desistere. Aldersspredningen er fra 24 til 63 år, med et tyngdepunkt

i 40-årene. Navn og andre identifiserende kjennetegn er endret for å sikre informantenes anonymitet.

Det ble benyttet en semistrukturert intervjuguide basert på McAdams (2008) livshistorieintervju. Livshistorieintervjuer er basert på en antakelse om at folk forstår livet sitt gjennom å ordne hendelser i kronologiske sekvenser. Ved livshistorieintervjuer legges det stor vekt på å få frem personlige narrativer, ved at informantene forteller med egne ord og i egen rekkefølge sin historie slik de husker fortiden, nåtiden, og hvilke forestillinger de har om fremtiden. Intervjuene kretset rundt viktige nøkkelhendelser for informantene og hvordan disse hendelsene har påvirket deres liv. Det er dermed et selektert utvalg av historier som blir fortalt. I våre intervjuer har vi spurt eksplisitt om blant annet bunnpunkt, høydepunkt og vendepunkt i livet. Dette kan ha lagt noen føringer for informantene når det gjelder hva de velger å formidle og hva de er mest opptatt av i livshistorien, samt hva de legger i begrepene bunnpunkt, høydepunkt og vendepunkt (Carlsson, 2012).

Mange av våre informanter har vært i flere typer rusbehandling og ulike rehabiliteringstilbud i fengsel, og noe av terminologien som benyttes av kvinnene i sitatene kan være gjenkjennbart fra disse behandlingstilbudene. Behandlingsideologien ved institusjonene de har oppholdt seg kan dermed ha vært med å påvirke kvinnenes narrativer. Dette er ikke ensbetydende med at informantene ukritisk har tatt med seg hele ideologien, men at de har tatt med seg det de opplever som hensiktsmessig for å håndtere eget liv, samt forstå og fortelle om seg selv. Det må også tas høyde for at de ulike tilbudene kan tiltrekke seg personer med en del felles karaktertrekk. Samtidig kan det også være at det vi anser som felles hos informantene nettopp er viktige karaktertrekk for å oppnå desistance.

Vi foretar en tematisk narrativ analyse, der vi er mest opptatt av innholdet i historiene, mindre av språk og form (Sandberg 2018, s. 242; Riessman 2008). Vårt fokus er hvordan informantene skaper mening og forstår sitt liv gjennom fortellinger; deres subjektive forståelse av sitt liv og hvordan de forstår sin «plass i verden».

Med utgangspunkt i intervjumaterialet har vi hentet ut sitater fra 15 av 20 informanter som er knyttet til vendepunkter i desistance-prosessen, og deretter har vi samlet og analysert disse i noen sentrale tematikker. Informantenes fortellinger står sjelden i direkte motsetning til hverandre, og derfor vil mange av sitatene snarere belyse nyanser over grunnleggende fellestrekk.

Resultater

Hvem vil jeg være?

Mange av våre informanter forteller om tiden før og under vendepunktet om en identitetskonflikt mellom det de gjør og hvem de ønsker å være; hvilket liv de ønsker å leve:

Tonje: (...) fordi jeg innerst inne følte at jeg gjorde ting som var ugreit, som egentlig står i strid med sånn person jeg ønsker å være. Mens nå gjør jeg ting som gjør at jeg har god samvittighet, og da har jeg ikke angst mer. Det er så veldig sjelden at jeg har angst, og det gjør det liksom så godt.

Sofie: De siste fire årene, da var det på en måte ... jeg har alltid vært glad i mennesker, men kjente at jeg sluttet å være nysgjerrig på folk rundt meg. Og jeg kjente at nå må det skje noe. Nå må jeg gjøre noe annet eller så slutter jeg til og med å være glad i meg selv, liksom.

Tonje og Sofie opplevde å være fremmede overfor seg selv og egen identitet. Tonje beskriver blant annet hvordan livsførselen virket negativt inn på hennes psykiske helse, mens Sofie understreker redselen for rett og slett å miste seg selv. Disse forholdene ble viktige foranledninger for vendepunktet. Nedenfor vektlegger Tonje og Elisabeth relasjoners betydning for en slik selvransakelse:

Tonje: Og det var egentlig da jeg merket det tror jeg, jeg gråt og gråt fordi jeg fikk ikke lov til å komme på jobben før jeg hadde nyktret og vært på avrusning og kanskje noe mer. Og jeg husker at jeg gråt hver dag i et par uker, tror jeg. Jeg var så lei meg, jeg følte at nå hadde jeg kjørt alt på ræva. Jeg hadde fått så mye. Jeg hadde fått så mange ting lagt opp for at jeg skal få til dette her nå. Familien har liksom hjulpet meg og jeg har fått jobben og leilighet, og da følte jeg liksom at nå ...

Elisabeth: Hvis jeg mister guttungen min så kan jeg like godt gå under jorden for jeg kan ikke ... Jeg klarer ikke å leve med den samvittigheten at hvis jeg driter meg så sykt ut igjen så går det så hardt utover han. Den samvittigheten klarer ikke jeg. Såpass kjenner jeg. Det er jo hver gang på grunn av han at jeg har stoppet igjen og reist meg igjen.

Det Tonje forteller kan forstås som at strukturene i stor grad var tilrettelagt av andre, uten at hun selv i tilstrekkelig grad var delaktig i prosessen. Hun var ikke helt klar for endring på dette tidspunktet, selv om dårlig samvittighet overfor familien ble en sentral faktor under vendepunktet. Elisabeth uttrykker den dårlige samvittigheten hun har hatt overfor barnet sitt, og hensynet til sønnen var en viktig grunn til endelig vendepunkt.

Smerten i å ikke leve opp til egne og andres forventninger etter tilbakefall er fremtredende. Dårlig samvittighet overfor barn, familie og nære omgivelser medførte for mange en stadig større indre konflikt, som kulminerte i et bunnpunkt og et vendepunkt. At moralske overveielser, som hensyn til barn og familie, har vært motivasjoner for å slutte med kriminalitet, understøttes av Shapland og Bottoms (2011). Vi ser at disse overveielserne også innbefatter hensynet til seg selv stående i «spagat» mellom hvem man er og hvem man ønsker å være. En slik indre konflikt beskriver også Pettersen mfl. (2018, s. 1) når han hevder at det å komme seg ut av rusavhengighet ikke primært handler om spesifikke behandlinger eller livshendelser, men om en stadig økende konflikt mellom fortsatt rusmisbruk på den ene siden og egne verdier og mål på den andre siden.

I valget mellom rus og rusfrihet er Sofie en av mange informanter som forteller om en indre konflikt i tiden rundt vendepunktet:

Sofie: Jeg var veldig ambivalent. Det må jeg innrømme. Liksom ikke helt sikker på om jeg turte. Jeg var redd for at ... tenk hvis jeg slutter og ikke liker det. Hva da? Da har jeg prøvd på det, og så funker ikke det. Da sitter jeg igjen med at jeg er nødt til å ruse meg resten av livet, da? Det var skummelt.

Så mye av identiteten til Sofie var knyttet til rus at hun stilte seg spørsmålet om hvem hun var uten. Tanken om at hun kunne bli «tvunget» til å leve det livet hun ønsket å komme seg bort fra dersom rusfrihet ikke fungerte for henne, fremstod som skremmende. Livsperioder preget av fravær av håp vanskeliggjør desistance (LeBel mfl., 2008), og den eksistensielle angsten kommer tydelig frem i det Lise forteller:

Lise: (...) men jeg har fått kjent på hvordan det er å ha frykt for livet sitt. Det å kjenne på den følelsen når du kjenner at ... alt det gale du har gjort. Det å våkne opp, da, og virkelig se sannheten om deg selv usminket. Og se liksom hvor langt ned man har kommet. Og at ... det er liksom ingen håp. Det å være uten håp. Det å være uten kjærlighet, uten håp, uten noen ting, være ingenting. Og det å ha en angst som er bare helt ubeskrivelig. Så det å få kjenne på de tingene der, det var skrekk og gru, for da trodde jeg faktisk at jeg skulle dø. Det var da jeg begynte å be til Gud.

Lise opplevde å være så langt nede som hun kunne komme under sitt bunnpunkt. Vendepunktet var da hun ble kristen, noe som innebar en «hook for change» og en gjenfødelse av håpet (Giordano mfl., 2002). For en del kvinnelige desistere har religion vist seg å være av betydning (Hallet og McCoy, 2015; Rodermond mfl., 2016).

Håpet kan i begynnelsen være vagt (Gålnander, 2020a). Eli forteller hva hun ofte tenkte da hun som tung rusmisbruker bodde på et slags hospits, med i hovedsak menn som var langt eldre enn henne:

Eli: Nei, det var da jeg sa til meg selv når jeg stod opp fra den senga, og liksom satt beina på gulvet ... altså holdt i senga; 'jeg skal gifte meg, jeg skal få hus, jeg skal få barn, jeg skal være lykkelig, jeg skal få meg jobb', det sa jeg til meg selv under denne perioden (...) Det holdt meg oppe for å si det sånn, da. Det gjorde det jo.

Det Eli beskriver kan tolkes mer som drømmer enn et reelt håp, fordi hun på dette tidspunktet manglet gjennomføringsevne og en vei til målet. Likevel ble positivt selvsnakk noe som hjalp i en vanskelig situasjon. Elis kriminelle aktivitet tiltok paradoksalt nok etter dette, men hun mener likevel at dette positive selvsnakket muliggjorde et senere vendepunkt. Både drømmer og håp om et konvensjonelt liv er noe mange av våre informanter vektlegger (Gålnander, 2020a). Dette trenger ikke å føre til et umiddelbart vendepunkt, men kan ha vært viktig for å holde ut frem til vendepunktet.

Selv om mange informanter har vært gjennom store omveltninger i livet, er deres fortellinger om seg selv både under vendepunktet og gjennom de-
sistance-prosessen ofte preget av stabilitet og kontinuitet:

Sofie: Jeg tenker vel at jeg stort sett alltid har vært meg selv. Men det er bare det at man har sluttet å snike på toget. Man har sluttet å stjele ting. De kreative tankene om ting som var på siden av loven blir nå brukt ... jeg er fortsatt løsningsorientert, men holder meg på riktig side av gjerdet, liksom. Men det er klart at jeg hadde sikkert ikke vært den jeg er i dag om jeg ikke hadde levd det livet jeg har levd. Men samtidig det som i bunn og grunn er meg, det som er personligheten min.

Sofie fremhever hvordan mange av hennes personlige egenskaper og ferdigheter ikke bare hadde en verdi i det kriminelle miljøet, men noe hun har klart å overføre til det konvensjonelle samfunnet (Maruna og Roy, 2007 s. 119-120). Sofie anser at hennes erfaringer har vært nødvendige for at hun skal kunne være den hun er i dag (Maruna, 2001).

Å ta noen grep

I tiden rundt vendepunktet understreker våre informanter at de tok kontroll over eget liv. Aktørskapet står her i sentrum:

Karianne: Alt er jo egeninnsats. Det er jo egentlig ikke så mye opp til andre noen ting. Det er det jeg tror det er lett å forvente når du slutter med rus at alle andre skal hjelpe deg ut av alt mulig. Jeg har gått mange år, jeg, og forventet at en eller annen psykolog skal gjøre meg frisk, men det er ikke sånn det funker. Men du trenger ikke ha så store mål. Det er det jeg synes blir litt feil. Bitte, bitte små mål må jo være mye bedre å ha. Du skal jo være nykter resten av livet. Så lenge det går riktig vei, så ...

Agnes: Ja, du har sikkert skjönt det, men mitt vendepunkt må jo være da jeg ikke bare ble rusfri, men faktisk ble rusfri og kjente at det er det jeg skal være. Og jeg skal ikke bare gjøre det for andres del. Jeg skal ikke bare gjøre det for samfunnet, det er et stress, det liksom påkreves at nå må jeg ta ansvar. Jeg skal gjøre det fordi at det er faktisk det eneste jeg ikke har prøvd helt ut her i livet.

Ina: Ikke gjøre seg selv til offer da eller skyld på alle andre ... være i benektelse overfor eget rusmisbruk. Et kjent fenomen er at benektelsen kommer først på en måte. Jeg har vel på en måte aldri benektet hvor jeg har vært både før, under og etter rusen, så har jeg ... når jeg ruset meg som verst da så var det sånn, ja ... jeg er narkoman ... nå er jeg her og sånn vil jeg ha det akkurat nå. Og når jeg ble rusfri så var det på en måte den historien jeg måtte bearbeide og ta med meg, men jeg går videre og føler at min historie er min historie. Det er ikke noens skyld. Og det har nok gjort ting ganske mye enklere for meg da å ikke ha den store dumpen i veien for å komme videre.

De fleste av informantene er opptatt av at det er en selv som har hovedansvaret for endring. Karianne opplevde et kognitivt skifte og hun venter ikke lenger passivt på å få hjelp av andre. Hun sier at målene man setter seg må være realistiske ut fra den situasjonen man er i der og da. Agnes opplevde ikke det å slutte med rus i seg selv som vendepunktet, men selve erkjennel-

sen av å ville leve et liv uten rus; at hun for første gang ville gjøre det for sin egen del. Ina trekker frem ærlighet, aksept av seg selv, og hun er glad hun ikke har hatt traumatiske opplevelser som har stått i veien for å ta eierskap til sin egen historie. Vi ser tydelig hvordan aktørskap representerer en felles grunntone i fortellingene, men får ulike subjektive uttrykk i kvinnenenes veivalg og forståelse av sin situasjon.

Liv og Berit utdyper nærmere på litt ulike måter hvor viktig *viljen* er for å oppnå et kriminalitets- og rusfritt liv:

Liv: Du kan gå nesten helt opp til topp og så tror du at du vil slutte. Det lille ... Du skjønner det egentlig ikke. Innerst inne ligger det en dør som du har åpen, som du ikke helt vil ... Når du først har lukket den døra så vil du.

Berit: Men så er det mange som har et ønske. De har et ønske om et bedre liv, men så er ikke viljen helt på plass, og så klarer de ikke skille helt mellom ønske og vilje, så da blir det litt vanskelig. Den viljen kommer av at man er drittlei da, man vil ha det det annerledes.

Når Liv snakker om vilje, kan det forstås som å gå helhjertet inn i prosessen uten selvbedrag. Berits bruk av *ønske* kan forstås som noe løst og uforpliktende, mens *vilje* derimot er fastere og mer forpliktende. Det handler dermed om å ta noen aktive grep.

Det er vanlig at man setter seg selv i sentrum når man ser tilbake på livet sitt, og dermed kan man lett få inntrykk av at aktørskap og indrestyring er viktigere enn hva som faktisk er tilfelle (Leverentz, 2014). På denne måten kan strukturelle og sosiale forutsetninger for desistance lett få en nedtonet rolle. Det generelle trekket i vårt materiale er at aktørskapets rolle blir tydeligere uttalt enn betydningen av relasjoner.

Informantenes fortellinger bærer ikke preg av at de generelt ser på seg selv som ofre for omgivelsene, noe som samsvarer med funnene til Hallet og McCoy (2015, s. 864) når det gjelder desistere. Selv om sosiale påvirkninger på ingen måte avfeies, tar de i stor grad selv ansvar for at de begynte med kriminalitet og rus. Her må det imidlertid tas høyde for at informantene kan være preget av hvordan de ser på seg selv i dag, også når de beskriver tanker og følelser i fortid. Det er et kjent fenomen at det folk sier i ettertid er påvirket av mange års øving (Pettersen mfl., 2018, s. 7), og for mange av informantene ligger de kriminelle forholdene langt tilbake i tid. Det kan likevel være slik at mange som klarer å bryte livsmønster i liten grad ser seg selv som ofre, og at nettopp det har vært en viktig grunn til desistance.

En viktig del av å ta grep i tilværelsen kan være å ta imot støtte fra andre. For noen kan det være en motsetning mellom høy grad av selvstendighet og det å vise sårbarhet gjennom å søke andres bistand, noe som kan tenkes å vanskeliggjøre en desistance-prosess. Mona beskriver dette slik:

Intervjuer: Men den måten å tenke på at alt er opp til deg selv ... har du alltid tenkt sånn?

Mona: Ja, jeg har snakket mye om det også. Og det har nok gjort at jeg har vært litt ensom i en del ting i og med at jeg tenker at alt er mitt ansvar, og så har jeg nok tillatt folk å ta litt lite vare på meg.

Selv om en sterk tro på seg selv og hva man kan få til kan være til stor hjelp i en desistance-prosess, kan dette også heve terskelen for å be om hjelp (Pettersen mfl., 2018, s. 5). Det kan også innebære ensomhet, som Mona påpeker.

Fortellingene er preget av at informantene vektlegger indrestyring, i tråd med White og Chaney (1992), som hevder at menn ofte føler seg maktesløse og må finne hjelp utenfor seg selv, mens kvinner heller finner krefter i seg selv. Vårt materiale støtter imidlertid ikke forskning som viser at kvinner i større grad knytter sin desistance til relasjoner, mens menn i større grad vektlegger aktørskap (Uggen og Kruttschnitt, 1998; Mclvor mfl., 2004). Autonomi ser ut til å være av stor verdi for mange av våre informanter, noe som vi anser som et viktig aspekt ved aktørskap, og som kan fremme desistance.

Noen av informantene beskriver en barriere for å be om hjelp, men forteller at det å overkomme denne barrieren har vært en viktig forutsetning for endring, der flere legger vekt på nettopp samspillet med mennesker rundt seg. Agnes og Ina forklarer det slik:

Agnes: Så det å være desperat i begynnelsen var for meg å rett og slett ta imot hjelp og kanskje bryte mønster der også? Det å tro at den den som satt på andre siden av bordet kunne vite noe mer enn meg. Kanskje det begynte der, da.

Ina: Lære seg nye måter å leve på ... ha gode folk rundt seg og finne styrken i seg selv til å stå i det. At man eier litt sin egen historie, det tror jeg er viktig. At man ikke er i benektelse, at man er åpen for den endringen og tar imot råd og tips og veiledning, og tør å gå inn i seg selv. Å ta det dypdykket som trengs for å gjøre en varig endring.

Det å overvinne stoltheten, samt erkjennelsen av at det å hente hjelp ikke står i motsetning til egen autonomi, er noe henholdsvis Agnes og Ina poengterer. Det å ta imot hjelp kan forstås som en del av aktørskapet.

Psykisk helse er knyttet til kriminalitet og rus (Cramer, 2014; Bukten mfl., 2016), og påvirker også graden av aktørskap. For et flertall av våre informanter fremstår den psykiske helsen som relativt god, og en indikator på dette er at 16 av 20 informanter oppgir at de enten er i fast arbeid eller studerer. Blant dem som oppgir psykiske plager både i fortid og i nåtid fremstår ikke dette som dominerende i deres narrativer. I en fortelling om livsmestring og måloppnåelse ønsker man kanskje ikke å vie temaet psykisk helse stor oppmerksomhet. Et spørsmål man likevel kan stille er om våre informanter på gruppenivå hadde noe bedre psykisk helse også da de drev aktivt med kriminalitet og rus enn det vi ser i ulike undersøkelser av innsatte i Norge (Revol, 2015; Cramer, 2014). God psykisk helse er en av faktorene som fremmer mulighetene for desistance (Healey, 2016; Rodermond mfl., 2016). Informantenes evne til å avstå fra ny kriminalitet kan derfor kanskje også i noen grad tilskrives at deres psykiske helse har vært tilstrekkelig god til å kunne vedlikeholde en desistance-prosess over tid.

Informantenes narrativer fremstår i all hovedsak som sammenhengende og konsistente, hvor de tar ansvar både når ting går bra og dårlig. Dette ser ut til å være et gjennomgående trekk, uavhengig av alder, varighet og intensitet i kriminalitet og rus, samt tiden som er gått siden siste lovbrudd.

Fengsel som vendepunkt

Strukturelle rammer kan representere et vendepunkt bort fra kriminalitet og rus, og en fengselsdom kan være et eksempel på dette. Flere informanter forteller at de benyttet fengselet som en mulighet, og beskriver innsettelsen, soningen eller løslatelsen som et vendepunkt. At fengselets strukturelle rammer medfører betydelige begrensninger i den enkeltes autonomi, er omfattende dokumentert i litteraturen. Det har imidlertid vært mindre oppmerksomhet om de erfaringene noen av våre informanter har gjort seg; at de kontrollerte rammene også kan gi rom for aktørskap.

Sofie forteller om et bunnpunkt, der hun var tydelig preget av det livet hun levde, og befant seg i en kommunalbolig som kun huset andre rusavhengige. Hun lette etter en mulighet for å komme seg bort fra dette miljøet:

Sofie: Så jeg tenkte at hvis jeg bare klarer å komme meg bort så skal jeg alltid klare å slutte. Og det var da fengselsdommen kom at jeg tenkte ... det der kan være en mulighet. Enten kan du sitte der å slå i hjel tid. Komme ut og fortsette. Eller så kan du bruke det for den muligheten det er verdt.

Aktørskapet synliggjøres ved at Sofie bestemte seg for at fengselet skulle være hennes sjanse til å komme seg ut av rus og kriminalitet. Selv om det for Andrea ikke var en mulighet hun aktivt lette etter, grep hun muligheten da den dukket opp:

Andrea: Da dommen kom ... eller da jeg ble arrestert, så begynte jeg allerede under varetektfengslingen å bygge meg opp rutiner, 'jeg må fylle dagene med noe', ikke sant. Og hvor viktig det er fylle dagene med noe (...) Så det å være konsekvent da jeg gikk inn for å bygge en grunnpilar, da. Eller sokkel som jeg har å lande på når jeg kommer ut, sånn at jeg kan stå på egne bein. For det var faktisk første gang i hele mitt liv at jeg var alene ... hundre prosent. Da hadde jeg hverken familie, ikke unger, ikke dyr, ikke kjæreste ... ingenting. Det var kun meg. Og da kunne jeg jo ikke sette meg ned å sutre, da. Sånn er ikke jeg bygd i alle fall.

Andrea var ikke preget av selvmedlidenhet og valgte å se det som en styrke å ikke ha ansvar for andre enn seg selv. Hun bygde personlige ressurser for å bli mer motstandsdyktig ved løslatelse. Rammene og strukturene i fengselet gjorde det også mulig å opprette eller gjenopprette rutiner.

I motsetning til Agnes og Sofie, knytter ikke Cecilie vendepunktet sitt direkte til selve fengslingen, men til løslatelsen eller løslatelsesprosessen:

Cecilie: Vendepunktet var i forbindelse med da jeg kom ut. Da var det ingen som stod meg nær. Ingen viktige personer som ventet på meg fra rusmiljøet. Når jeg hadde startet opp med metadonen så var jeg i jobb også sånn at ... det var liksom ingen som dro meg i armene for å komme tilbake igjen til miljøet, for å si det sånn. Jeg holdt meg ganske lenge unna. To og et halvt år unna.

Selv om Cecilie senere fikk et tilbakefall, er det likevel løslatelsen fra fengselet hun trekker frem som vendepunktet bort fra kriminalitet og rus. Metadonbehandlingen som hun startet med i fengselet, kan forstås som en forutsetning eller en del av dette vendepunktet, samtidig som fengslingen representerte en avstand og en pause fra miljøet.

Fengselsforskning har tradisjonelt vært opptatt av skadevirkningene av fengselsopphold (Sykes, 1958; Goffman, 1961; Mathiesen, 1987). I levekårsundersøkelsene blant innsatte som har vært gjort i Norge har det imidlertid vært en større andel som oppgir bedring av både fysisk og psykisk helse under fengselsoppholdet enn de som oppgir forverring (Skarðhamar, 2002, s. 117; Friestad og Hansen, 2004; Amundsen, 2011, s. 12; Revold, 2015 s. 36). Nyere studier har vist hvordan et fengselsopphold også kan representere et positivt vendepunkt (Michalsen, 2013, s. 10; Hlavka mfl., 2015, s. 14; van Ginneken, 2016, s. 209; Vanhooren mfl., 2018; Lundeborg, 2018). Det medfører alenetid som kan gi rom for refleksjon, aktualiserer eksistensielle spørsmål, og det kan åpne for personlig vekst og nye måter å forstå seg selv på. Flere informanter beskriver fengsel som et vendepunkt bort fra rus og kriminalitet, til tross for at fengselsoppholdet for enkelte hadde sitt utgangspunkt i et bunnpunkt eller krise.

Monas historie er et eksempel på dette. Hun forteller at hun ble utsatt for en voldtekt like før hun ble varetektfengselet i åtte uker på brev og besøksforbud. I tiden etter voldtekten eskalerte rusbruket. I varetektperioden satt Mona i et mannsfengsel og forteller at hun ikke hadde noen å snakke med. Cella beskriver hun som klaustrofobisk. Etter kort tid i varetekt merket hun at hun var preget av isolasjonen. Hun sier at noe «skjedde med hodet», og at hun opplevde det som «skremmende at hun ikke var hardere enn som så». Denne situasjonen endte i et vendepunkt for Mona, og hun sier at det var da hun skjønnte at dette ville hun ikke mer. Van Ginneken (2016) benytter post-traumatisk vekst som begrep for å beskrive hvordan fengselssoning, etter det umiddelbare sjokket, kan gi «mening», noe som vil kunne være til hjelp for å komme seg ut av krisen (van Ginneken, 2016 s. 209; Vanhooren mfl., 2018).

Et fellestrekk for de av våre informanter som opplevde fengsel som et vendepunkt var at de hadde mange års erfaring med kriminalitet og rus, var over 30 år under soningen og hadde en dom av en viss varighet. Et annet fellestrekk for de som knytter fengselsoppholdet til vendepunktet var at det lå en tydelig erkjennelse til grunn om en ønsket endring; de hadde fått en «metning» av det livet de levde. For enkelte informanter kom denne erkjennelsen i løpet av soningen, mens andre beskriver at de var klare for endring forut for soningen og ventet på en mulighet til å komme seg ut av kriminalitet og rus. De

benyttet på denne måten den muligheten fengselsdommen ga (Österman, 2019 s. 96-98). Hoskins og Cobbina (2020) peker også på fengselsoppholdet som et mulig vendepunkt, men de knytter dette til rustilbudene fengslene tilbyr under soningen. Selv om flere av våre informanter vektlegger både relasjonene til ansatte og å ha fått hjelp for rusproblemer i fengsel som viktige faktorer i en desistancesprosess, er det likevel få som først og fremst knytter vendepunktet til innholdet i soningen. Flere hadde bestemt seg før de gikk inn fengselsporten. Vi ser dermed at fengselsoppholdet i seg selv kan representere en «hook for change» (Giordano mfl., 2002), at det ikke alltid handler om hva fengselet *gjør*, men at fengselet simpelthen er.

Agnès benyttet tiden i fengselet til å ta noen aktive grep for å endre sin identitet:

Agnès: Jeg måtte på en måte ta et oppgjør med dette her da jeg var i fengsel. Jeg måtte bestemme meg for at jeg ikke lenger syntes det var innenfor å bryte loven, rett og slett. Fra liksom å ha som slagord at snut er ut ... (...) fra å være der til liksom å hilse på politiet når du møter dem ute på gata. Det var jo en vei å gå. Og jeg måtte legge fra meg ... måtte gå aktivt inn og endre tankesettet, rett og slett fordi at det er ikke greit, liksom. Og det er ikke bare det at det får følger for meg som person, men det er samfunnsetisk gærent også.

Agnès evnet å se seg selv i nye roller, samt at hun sa farvel til det kriminelle livet, blant annet som et resultat av endrede verdier (Giordano mfl., 2002). Et fengselsopphold innebærer per definisjon en avsondring, «knifing off», fra ens vante liv og sosiale relasjoner. Dette i seg selv er ikke tilstrekkelig til å utgjøre en subjektivt betydningsfull narrativ endring. Selv om mange av våre informanter har flyttet, vært i behandling eller fengslet flere ganger i sine liv, har dette ikke ført til varige endringer de fleste av gangene. Der som vi imidlertid fokuserer på deres fortellinger rundt vendepunktet, kan det se ut som om det er først når de strukturelle endringene kombineres med et nytt «script» at det oppnås reell desistance (Caspi og Moffitt, 1993; Maruna og Roy, 2007).

Er rusen viktigst?

Som vi har sett under de foregående punktene, dreier mange av sitatene seg om rusproblematikk. Forskning viser at rus er inngangsporten til kriminalitet for mange kvinner (Nilsson mfl., 2014), og rusfrihet kan markere veien ut av kriminalitet (Colman og Laenen, 2012). Betyr det at vendepunktet er rusrelatert?

Elisabeth: Det å bli flink til å kunne gjøre innbrudd, det var jo kjempekult. Det er akkurat som jeg snakker om en dame eller person. Det er så sprøtt, men det er jo ikke lenge siden jeg var henne. Så jeg kan ennå kjenne hvordan det der ... hva det gjør med meg når jeg snakker om henne. Det er ikke så lenge siden. Det er bare noen år siden hun var der.

Intervjuer: Det er litt interessant, på den ene siden føler du at er det som du snakker om en annen person samtidig som du også kjenner at det ...

Elisabeth: For det første føler jeg meg dum. Det er flaut å sitte å si at jeg syntes det var kjempegøy og ... men det var jo sånn det var. Det var sånn det var. Det er jo bare to år siden jeg gjorde innbrudd i det siste huset mitt. Og liksom ... ingen grenser for hva en kunne gjøre. Og verdiene er jo bare kastet vekk for lenge siden. Hvis jeg bruker drugs, så er det akkurat som om det skjer bare. Med en gang jeg kutter ut ... jeg kan ikke tenke meg å stjele en mascara.

Selv om kriminalitet for Elisabeth kunne ha en egenverdi utover å finansiere rus, understreker både hun og flere andre informanter at det ville ha vært utenkelig å begå kriminalitet i nykter tilstand. Hun har vansker med å se sammenhengen mellom den personen hun er som nykter og den personen hun er som ruset (Colman og Laenen, 2012, s. 5; Lundeberg, 2018, s. 138), noe som illustreres ved at den «rusede» til dels omtales i tredjeperson. Hege beskriver hvordan rus virker inn på samvittigheten, og Liv forteller hva som skjedde da hun ble rusfri:

Hege: Den gode samvittigheten, den eksisterer jo ikke etterhvert. Du må jo bare døyve det i rus, da.

Liv: Jeg fikk samvittigheten tilbake. Plutselig husket jeg.

Mens dårlig samvittighet kan være en viktig grunn til å ruse seg, kan det å få samvittigheten tilbake i nykter tilstand være smertefullt. Så smertefullt at noen kunne utsette det i det lengste:

Karianne: At jeg må skikkelig helt på bunn før jeg klarer å se. Så lenge det var noe å klore seg fast til i rusmiljøet så gjorde jeg det. For å slippe, for jeg visste jo det at i det øyeblikket jeg gikk inn døra på [behandlingsstedet], så kom jo all samvittighet, alle tanker om unger, familie ... alle. Men det klarte jeg da.

Flere informanter hevder at et bunnpunkt var nødvendig før de virkelig innså alvoret i livssituasjonen. Karianne indikerer at det ikke var mer å hente i rusmiljøet, og Ina var lei det ruslivet førte med seg. Dette understreker at ikke bare rusen, men også opplevelsen av miljøet man er i spiller inn i vurderingen av kursending:

Ina: Livet var ... det var ikke noe mer igjen av det jeg digget med rusen og det livet da. Jeg var ferdig, følte jeg, og de siste to årene sammen med [samboer] var mye roligere enn årene før, selv om jeg ruset meg mye og det var mye berg og dalbane, men ikke så voldsomt som tidligere da. Og kjente vel at jeg må bare gjøre noe annet, det funker ikke. Jeg har lyst på et liv som inneholder mer livsglede og mening.

Et flertall av våre informanter beskriver at da de fikk hjelp med sine rusproblemer, så ble behovet for å begå kriminelle handlinger redusert eller borte. Opphør av kriminalitet ble dermed ofte sammenfallende med opphøret av rus. Dette er i tråd med Colman og Laenen, (2012, s. 3), men til dels i motset-

ning til deres funn, innebar det å ta mot hjelp for sitt misbruk en høy grad av bevissthet for en del av våre informanter, og noe de selv tok tak i. At rusmisbruket for mange har vært det primære problemet, later også til å gjenspeile seg i de mindre kriminelle forholdene mange forteller at de er dømt for, noe som i stor grad kan forstås som kriminalitet som «overlevelse» (Balvig, 2015). Vendepunktet knyttes snarere til rusmisbruket enn til kriminaliteten, og rus preger i stor grad narrativene til informantene. Hovedbildet fra vårt materiale er at informantene også i større grad ser ut til å identifisere seg som rusmisbrukere enn som kriminelle, noe også Colman og Laenen (2012) finner. Samtidig kan vektleggingen av rus fremfor kriminalitet ses i lys av en samfunnsdiskurs, der det å være rusavhengig oppfattes som mer «legitimt» enn å være kriminell. En informant spissformulerte dette ved å si at ved rus skader du deg selv, mens ved kriminalitet skader du andre. Her kan det i tillegg påpekes at en del forskning konkluderer med at det er knyttet større stigma til kvinnelige «kriminelle» enn mannlige. Når det er sagt, vises det til at sammenhengen mellom rus og kriminalitet faktisk er sterkere for kvinner enn for menn (Estrada og Nilsson, 2012; Leverentz, 2014). Maruna (2001, s. 64) hevder generelt at rus og kriminalitet er så nært sammenvevd at man ofte ikke kan se på det ene uten å se på det andre.

Tid

Desistance-prosessen kan være tidkrevende og ikke-lineær. Elisabeth illustrerer dette gjennom flere mislykkede forsøk før et endelig vendepunkt fant sted:

Elisabeth: Første gang tror jeg at jeg reiste meg falskt (...) Jeg må virkelig ha kniven på strupen. Jeg må virkelig falle hardt for at jeg skal skjønne noe. Det måtte jeg første gangen og det måtte jeg andre gangen. Så da jeg allerede ble tatt med buksene nede da de hentet [sønnen] den første gangen så var det sånn ... 'nå er det bare å reise seg og begynne på nytt'. Skulle gjøre det litt på egenhånd. Andre gangen var det litt verre fordi da hadde jeg allerede bevist at jeg ikke fikk det til. 'Jeg har jo allerede bevist at du får det jo ikke til likevel [navnet sitt]'. Så jeg tror at jeg reiste meg igjen fordi jeg hadde ikke helt mistet håpet (...) 'Nå er det faen meg bare nok. Nå kaster du inn hele håndkleet og gjør det ordentlig (...) Du må bare kapitulere totalt'. Kaste inn håndkleet og begynne helt på nytt, og det var det jeg gjorde.

Elisabeth forteller at hun er helt avhengig av et bunnpunkt for å endre kurs. Tidligere bunnpunkter har imidlertid ikke vært tilstrekkelig for en endelig kursendring. Til slutt måtte hun legge all stolthet til side og innrømme for seg selv at hun ikke klarte å komme seg ut av rus og kriminalitet uten hjelp fra andre. Hun understreker håpets betydning for at hun har reist seg igjen og igjen. Agnes og Hege forteller at en noe halvhjertet start i rusbehandling, likevel innebar eller ledet til et vendepunkt:

Agnes: Så jeg så på det som min jobb og stod opp og gjorde det som ble anbefalt. Gå på foredrag og være med i gruppe og sakte men sikkert så innså jeg at jeg var i alle fall rusfri [latter]. Det var der reisen startet. Så uansett så spe som den følte og kanskje var i begynnelsen så var det et viktig vendepunkt for at jeg sitter her i dag og kan ha et sånn liv som jeg har nå.

Hege: Så etter tre måneder dro jeg ut da på en perm [fra paragraf 12²]. Og sprakk jo da som planlagt, ikke sant, men da jeg da sprakk den gangen der, og dro hjem til [navn på by], så merket jeg at noe hadde skjedd. Jeg merket at det jeg hadde gledet meg til i tre måneder var på en måte ikke det jeg hadde håpet og trodd på. Og det var som det var en tomhet der ute, og rusen ga meg ikke noe, og jeg hadde liksom de forventningene til rusen og så var det egentlig bare en stor nedtur hele greia. Og så var det som om jeg kjente i hele mitt hjerte at 'kom deg ut og gjør ... nå har du tilbud om å få et nytt liv ...'

Agnes og Hege understreker desistance som en prosess. For begge later det til at muligheter i omgivelsene inntraff først, og den indre motivasjonen kom sterkere i løpet av prosessen. Primærmålet om rusfrihet ble for Agnes nådd ganske raskt, men samtidig var hun kun i begynnelsen av prosessen for et endelig rus- og kriminalitetsfritt liv. Hege peker på at det hadde skjedd noe med henne da hun kom ut på permisjon, og «tilbudet om et nytt liv» handlet for henne om å ta imot Gud. Hun tror ikke i dag at hun hadde klart å slutte med kriminalitet og rus uten denne dimensjonen i livet (Hallet og McCoy, 2015; Rodermond mfl., 2016). Begge var mottakelige for «hooks for change» (Giordano mfl., 2002).

Enkelte ganger kan det være uventede faktorer som gjør at vi kommer oss gjennom vanskelige perioder. Karis bunnpunkt var da kjæresten døde av overdose, og katten ble i denne fasen viktig for at hun klarte å leve videre:

Kari: Så jeg gav vel egentlig f ... en periode. Jeg hadde ikke noe lyst til å leve, men paradoksalt nok så var jeg nesten nødt til å holde liv i meg fordi vi hadde en katt som i utgangspunktet var hennes, så jeg kunne ikke ... jeg hadde ikke samvittighet til bare å forsvinne fra katta, da. Det blir jo nesten den måten å si det på. Så da berget vel [navnet på katten] livet mitt på en måte.

Det kan være vanskelig å fastslå nøyaktig når vendepunktet inntreffer. Noen informanter poengterer at de var klare for endring forut for eventuelle muligheter i omgivelsene, for andre dukket disse mulighetene opp før bestemmelsen om å slutte med kriminalitet og rus. I tilfeller hvor mulighetene dukket opp først, kom den kognitive og emosjonelle endringen gradvis i løpet av prosessen. Samtidig er det for mange informanter uklart hva som kom først. Dette henger sammen med at endringer gjerne inntreffer i et komplekst samspill mellom subjektive og sosiale faktorer, og det ene behøver ikke nødvendigvis å inntreffe før det andre (Lebel mfl., 2008 s. 153). Rungay (2004, s 407-408) påpeker dette samspillet ved at det ikke hjelper at andre personer i omgivel-

2. Straffegjennomføringsloven §12 gir adgang til å sone hele eller deler av staffen i en annen institusjon enn fengsel, dersom dette er formålstjenlig og et tilsvarende tilbud ikke kan gis innenfor et ordinært fengsel.

sene definerer noe som en mulighet hvis man ikke selv oppfatter det slik. Den enkelte må selv se mulighetene som ligger i omgivelsene, disse må gripes og verdsettes som et ønsket alternativ til den nåværende livssituasjonen. Likeledes påpeker Healy (2013, s. 568) at det ikke er klart i hvilken grad prososiale bånd styrker aktørskap og i hvilken grad individer som fremhever høy grad av aktørskap er mer tilbøyelige til selv å velge positive sosiale relasjoner.

Agnes indikerer langvarigheten i kampen mot rus når hun peker på betydningen av å finne noe i rusbehandlingen som hun kunne nyttiggjøre seg videre i livet; noe hun kan gjøre til sitt eget:

Agnes: Jeg måtte finne noe i behandling som jeg kunne ta med meg hjem. Og da mener jeg hjem uansett hvor jeg var hen i verden. Fordi behandling tar slutt. Den har en begrenset tidsepoke, og da må jeg på en måte kunne finne noe der som jeg kan se at, okay, den dagen jeg skal ut herfra, eller være for meg selv, den kommer da og da, og hva skal jeg gjøre da, liksom?

Hovedbildet i vårt materiale er at desistance krever både lang tid og hardt arbeid, noe mye forskning viser (Farral og Calverley, 2006; Nugent og Schinkel, 2016). Prosessen er ofte ikke-lineær, gjerne med flere tilbakefall og bunnpunkter underveis.

Avsluttende refleksjoner

I denne første norske kvalitative undersøkelsen av kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet, har vi forsøkt å belyse hvilke mekanismer kvinnene selv vektlegger som betydningsfulle i denne prosessen. Det er vanskelig å fastslå nøyaktig når et vendepunkt inntreffer. Noen ganger kommer beslutningen før handlingen, andre ganger kommer handlingen før beslutningen. Dette skjer gjerne i et komplekst samspill mellom aktør og struktur.

Våre informanter er tydelige på at rusmisbruket er deres primære problem, og at kriminaliteten er sekundært til dette. Dette er i tråd med annen forskning som har vist at kvinners vei inn i kriminalitet i all hovedsak, og i større grad enn for menn, går via rusbruk. Veien ut av kriminalitet ser ut til å materialisere seg når viljen og evnen til rusfrihet oppleves sterk nok. Dette understreker betydningen av målrettet innsats mot rusproblemer ut fra den enkeltes behov for å styrke desistance-evnen blant kvinner som gjennomfører straff.

Strukturelle rammer kan representere et vendepunkt bort fra kriminalitet og rus. Fengselet gir rom for alenetid og refleksjon, samt en mulighet til å bryte med sitt miljø. Disse faktorene muliggjør identitetsutvikling. Hvorvidt denne muligheten realiseres ser ut til i enda større grad å være knyttet til hvordan informantene selv utnytter rammene og alenetiden, enn hva fengslene har å tilby av innhold i soningen. Aktørskap står her sentralt. Det er viktig å spørre seg hvordan ansatte i kriminalomsorgen både kan opprettholde og stimulere innsattes aktørskap. Hvordan kan man tilrettelegge for å utforske personens

iboende ressurser, ønsker og håp for fremtiden, før det eventuelt igangsettes tiltak?

Våre resultater gir ansats til videre undersøkelser på flere områder. Med utgangspunkt i et større materiale vil det for eksempel være interessant å se om de prosessene som våre informanter har beskrevet er representative for kvinnelige desistere mer generelt eller om det finnes kvinnelige desistere som avviker fra våre funn, og som dermed vil kunne trenge andre former for støtte i desistance-prosessen. Det vil også være interessant å sammenligne norske menn og kvinners desistance for å se i hvilken grad de er sammenfallende eller avviker fra hverandre. Vil det eksempelvis være ulikheter i hvordan kvinner og menn oppfatter sin handlingsevne i en desistance-prosess, og finnes det forskjeller i hvordan de vektlegger betydningen av aktørskap?

Kontaktoplysninger

Katharina Gjeruldsen: katharina.gjeruldsen@krus.no

Egil Jensen: egil.Jensen@krus.no

Litteratur

- Amundsen, M-L. (2011) Kjønnforskjeller i psykisk helse i norske fengsler. Norsk tidsskrift for Helseforskning, 2011(2), s. 3-15.
<https://doi.org/10.7557/14.2223>
- Balvig, F. (2015) Kriminalitetsutviklingen. København: Det kriminalpræventive råd.
- Bukten, A. mfl. (2016) Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel. Rapport 2/2016. Oslo: Senter for rus- og avhengighetsforskning.
- Carlsson, C. (2012) Using 'turning points' to understand processes of change in offending. British Journal of Criminology, 52, s. 1-16.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azr062>
- Carlsson, C. (2016) Human agency, criminal career and desistance, i Shapland, J., Farrall, S., og Bottoms, A. (red.) Global perspectives on desistance: Reviewing what we know and looking into the future. London: Routledge.
- Caspi, A. og Moffitt, T.E. (1993) When do individual differences matter? A paradoxical theory of personality coherence. Psychological Inquiry, 4, s. 247-271.
https://doi.org/10.1207/s15327965pli0404_1
- Chen, G. (2018) Building recovery capital: The role of «hitting bottom» in desistance and recovery from substance abuse and crime. Journal of psychoactive drugs, 50(5), s. 420-429.
<https://doi.org/10.1080/02791072.2018.1517909>
- Colman, C. og Laenen, F.V. (2012) «Recovery came first»: Desistance versus recovery in the criminal careers of drug-using offenders. The Scientific World Journal, 2012, s. 1-9.
<https://doi.org/10.1100/2012/657671>
- Cramer, V. (2014) Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler. Kompetansesenteret Ullevål Prosjektrapport 2014-1. Oslo: Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri i Helseregion Sør-Øst.
- Dillard, A.J., Midboe, A.M. og Klein, W.M.P. (2009) The Dark Side of Optimism: Unrealistic Optimism about Problems with Alcohol Predicts Subsequent Negative Event Experiences. Personality and Social Psychology Bulletin, 35, s. 1540-1550.
<https://doi.org/10.1177/0146167209343124>

- Estrada, F. og Nilsson, A. (2012) Does it cost more to be a female offender? A life-course study of childhood circumstances, crime, drug abuse, and living conditions. *Feminist Criminology* 7(3), s. 196-219.
<https://doi.org/10.1177/1557085111429783>
- Farrall, s. og Calverley, A. (2006) *Understanding desistance from crime: Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Berkshire: Open University Press.
- Friestad, C. og Hansen, I-L.S. (2004) *Levekår blant innsatte (FAFO-rapport 429)*. Oslo: Sentraltrykkeriet AS.
- Friestad, C. og Hansen, I-L.S. (2010) Gender Differences in Inmates' Anticipated Desistance. *European Journal of Criminology*. 7(4) s. 285-289.
<https://doi.org/10.1177/1477370810363375>
- Ginneken, Van, E.F.J.C. (2016) Making sense of imprisonment: Narratives of posttraumatic growth among female prisoners. *International Journal and Comparative Criminology*, 60(2), s. 208-227.
<https://doi.org/10.1177/0306624X14548531>
- Giordano, P.C., Cernkovich, S.A. og Rudolph, J.L. (2002) Gender, Crime and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107, s. 990-1064.
<https://doi.org/10.1086/343191>
- Goffman, E. (1961) *Asylums: Essays on the social situations of mental patients and other inmates*. Garden City, NJ: Anchor.
- Gubrium, J.F. og Holstein, J.A. (1998) Narrative practice and the coherence of personal stories. *The Sociological Quarterly*, 39, s. 163-187.
<https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1998.tb02354.x>
- Gålnander, R. (2020a) Desistance from crime – to what? Exploring future aspirations and their implications for process of desistance. *Feminist criminology*, 15(3), s. 255-277.
<https://doi.org/10.1177/1557085119879236>
- Gålnander (2020b) *Maintaining desistance: Barriers and expectations in womens desistance from crime*. Avhandlingsserie Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet 44.
- Hallett, M. og McCoy, J.S. (2015) Religiously motivated desistance: An exploratory study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 59(8), s. 855-872.
<https://doi.org/10.1177/0306624X14522112>
- Healy, D. (2013) Changing fate? Agency and the desistance process. *Theoretical Criminology*, 17(4), s. 557-574.
<https://doi.org/10.1177/1362480613494991>
- Healey, D. (2016) »I've always tried but I hadn't got the will power«: Understanding pathways to desistance in the republic in Ireland. I Shapland, J., Farrall, s. and Bottoms, A. (red.) *Global perspectives on desistance: Reviewing what we know and looking into the future*. London: Routledge.
- Hlavka, H.R., Wheelock, D. og Jones, R.S. (2015) Exoffender account of successful reentry from prison. *Journal of Offender rehabilitation*, 54(6), s. 406-428.
<https://doi.org/10.1080/10509674.2015.1057630>
- Hoskins, K.M. og Cobbina J.E. (2020) It depends on the situation: Women's identity transformation in prison, jail and substance abuse treatment settings. *Feminist Criminology*, 15(3), s. 340-358.
<https://doi.org/10.1177/1557085119878268>
- Kazemian L. (2007) Desistance from crime: Theoretical, empirical, methodological and policy considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), s. 5-27.
<https://doi.org/10.1177/1043986206298940>
- LeBel, T.P. mfl. (2008) The 'chicken and egg' of subjective and social factors in desistance from crime. *European journal of Criminology*, 5(2), s. 131-159.
<https://doi.org/10.1177/1477370807087640>

- Leverentz, A.M. (2014) *The Ex-prisoner's Dilemma. How Women Negotiate Competing Narratives of Reentry and Desistance*. New Jersey: Rutgers University Press.
<https://doi.org/10.36019/9780813562292>
- Lloyd, C.D. og Serin, R.C. (2012) Agency and outcome expectancies for crime desistance: Measuring offenders' personal beliefs about change. *Psychology, Crime & Law*, 18(6), s. 543-565.
<https://doi.org/10.1080/1068316X.2010.511221>
- Lundeberg, I.R. (2018) Myten om fengselspinen. I Christensen K. og Syltevik L.J. (red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 123-145). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
<https://doi.org/10.23865/noasp.47.ch6>
- Mathiesen, T. (1987) *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag.
- Maruna, s. (1998) *Redeeming one's self: How reformed ex-offenders make sense of their lives*. D. Phil dissertation: Northwestern University.
- Maruna, s. (2001) *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington D.C.: American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/10430-000>
- Maruna, s. og Roy, K. (2007) Amputation or reconstruction? Notes on the concept of »knifing off« and desistance from crime. *Journal of contemporary criminal justice*, 23(1), s. 104-124.
<https://doi.org/10.1177/1043986206298951>
- McAdams, D.P. og Bowman P.J. (2001) Narrating life's turning points: Redemption and contamination, i McAdams, D.P., Josselson, R. og Lieblich, A. (red.) *Turns in the road: Narratives studies of lives in transition*. Washington DC: American Psychological Association.
- McAdams D.P. (2008) *The life story interview*. Tilgjengelig fra:
<https://www.sesp.northwestern.edu/foley/instruments/interview/> (Hentet: 24. august, 2020).
- Mclvor, G., Murray, C., Jamieson, J. (2004) Desistance from crime: Is it different for women and girls, i Maruna, s. og Immarigeon, R. (red.) *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration*. Cullompton: WILLAN Publishing
- McNeill, F. mfl. (2012) *How and why people stop offending: Discovering desistance*. Institute for Research and Innovation in Social Science.
- Michaelsen, V. (2013) A cell of one's own? Incarceration and other turning points in women's journey to desistance. *International Journal of offender Therapy and Comparative Criminology*, s. 1-20.
- Neumann, C.B og Neuman, I.B. (2012) *Forskeren i forskningsprosessen: En metodebok om situering*. Oslo: Cappelen.
- Nilsson, A., Estrada, F. og Backman, O. (2014) Offending, drug abuse and life chances – a longitudinal study of a Stockholm birth cohort. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 15(2), s. 128-142.
<https://doi.org/10.1080/14043858.2014.939452>
- Nugent, B. og Schinkel, M. (2016) The pains of desistance. *Criminology & Criminology Justice*, 16(5), s. 568-584.
<https://doi.org/10.1177/1748895816634812>
- Paternoster, R. og Pogarsky, G. (2009) Rational choice, agency and thoughtfully reflective decision making: The short and long-term consequences of making good choices. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(2), s. 103-127.
<https://doi.org/10.1007/s10940-009-9065-y>
- Pettersen, H. mfl. (2018) *Why Do Those With Long-Term Substance Use Disorders Stop Abusing Substances? A Qualitative Study*. *Substance Abuse: Research and treatment*, 12, s. 1-8.
<https://doi.org/10.1177/1178221817752678>
- Revolv, K. M. (2015) *Innsattes levekår 2014: før, under og etter soning*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Riessman, C. K. (2008) *Narrative methods for the human sciences*. Los Angeles, CA: SAGE

- Rodermond, E. mfl. (2016) Female desistance: A Review of the Literature. *European Journal of Criminology*, 13(1), s. 3-28.
<https://doi.org/10.1177/1477370815597251>
- Rumgay, J. (2004) Scripts for safer survival: Pathways out of female crime. *The Howard Journal*, 43(4), s. 405-429.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2004.00338.x>
- Sampson, R.J. og Laub J.H. (1993) *Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Harvard: Harvard University Press.
<https://doi.org/10.1177/0011128793039003010>
- Sampson, R.J. og Laub J.H. (2003) Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70, *Criminology*, 41(3), s. 555-592.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2003.tb00997.x>
- Sandberg, s. (2018) Narrativ kriminologi: Tematisk, strukturel, performative og dialogisk analyse, i Jacobsen M.H. (red.) *Metoder i kriminologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Shapland, J. og Bottoms, A. (2011) Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishments and Society*, 13(3), s. 256-282.
<https://doi.org/10.1177/1462474511404334>
- Skarøhamar, T. (2002) *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Hovedfagsoppgave i Kriminologi. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Stone, R. (2015) Desistance and identity repair: Redemption narratives as resistance to stigma. *The British Journal of Criminology*, 56(5), s. 956-975.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azv081>
- Sykes, G. (1958) *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tjora, A. (2017) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal.
- Uggen, C. og Kruttenschnitt, C. (1998) Crime in the breaking: Gender differences in desistance, *Law & Society Review*, 32(2), s. 339-366.
<https://doi.org/10.2307/827766>
- Uggen, C. (2000) Work as a turning point in the life course of criminals: A duration models of age, employment and recidiv. *American Sociological Review*, 65(4), s. 529-546.
<https://doi.org/10.2307/2657381>
- Vanhooren, S., Leijssen, M. og Dezutter, J. (2018) Coping strategies and posttraumatic growth in prison. *The Prison Journal*, 1-20.
<https://doi.org/10.1177/0032885517753151>
- Villman, E. (2017) *Forvantad desistance: Vad får norska fångar att tro på en framtid utan kriminalitet?* Masteroppgave i kriminologi. Universitetet i Oslo.
- White, W., Chaney, R. (1992) *Metaphors of transformation: Feminine and masculine*. Bloomington, IL: Chestnut Health System.
- Österman, L. (2019) *Penal cultures and female desistance*. London: Routledge.